

Lietuvos akademinio jaunimo tautinio tapatumo kaita sociodemografinių veiksnių kontekste

DALIA ANTINIENĖ¹, ROSITA LEKAVIČIENĖ²

¹ Lietuvos sveikatos mokslų universitetas, Visuomenės sveikatos fakultetas, Sveikatos psichologijos katedra, Tilžės g. 18, 47181 Kaunas
El. paštas dalia.antiniene@ismuni.lt

² Kauno technologijos universitetas, Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas, Filosofijos ir psichologijos katedra, A. Mickėvičiaus g. 37, 44240 Kaunas
El. paštas rosita.lekaviciene@ktu.lt

Straipsnyje pristatoma empiriniais duomenimis paremta Lietuvos studijuojančio jaunimo tautinio tapatumo kaita 2003, 2008 ir 2015 metais. Tautinį tapatumą atspindinčios nuostatos statistiniais metodais kategorizuotos į tradicinį bei modernų požiūrį. Nustatyta, kad akademinio jaunimo tautinis tapatumas yra labiau kintantis nei stabilus konstruktas. Vis dėlto tradicinio požiūrio į tautiškumą statistiškai reikšmingais svarbiausiais veiksniais galima laikyti kilmę ir aukštosios mokyklos tipą, o modernaus požiūrio – amžių ir aukštosios mokyklos tipą.

Raktažodžiai: tautinis tapatumas, tradicinis požiūris, modernus požiūris

ĮVADAS

Pasaulyje susidomėjimas tautinio tapatumo (TT) problematika nėra atsitiktinis. TT yra viena iš dramatiškiausių tapatumo plotmių, daugiau ar mažiau susijusių su pasaulio nuolatos krečiančiais įvykiais ir procesais – etniniais karais, požiūriu į karo pabėgėlius ir migraciją apskritai, Brexit'u, terorizmo aktais ir pan. Kraštutinė nacionalizmo išraiška žmonijai tampa pavojinga tiek psichologine, tiek fizine prasme. Kita vertus, TT tyrimai yra svarbūs ne tik globaliame, bet ir kasdieniame asmenybės gyvenime: jautrumas tautiškumui veikia tarpusavio santykius, o per tai ir asmenybės motyvaciją, savigarbą, pasitenkinimą gyvenimu, psichologinę adaptaciją, akademinis pasiekimus ir pan. (Gonzales-Backen, Bámaca-Colbert, Allen 2016; Herrington, Smith, Feinauer 2016; Feitosa, Lacerenza, Joseph, Salas 2017; Sanchez, Whittaker, Hamilton, Arango 2017).

TT problematika aktuali ir Lietuvai. Dėl šiuolaikinių globalizacijos procesų, formuojančių pasaulio piliečio fenomeną, nėra pakankamai žinių apie šalies gyventojų, ypač jaunimo, tautinės sąmonės transformaciją. Galima paminėti ryškius tai atspindinčius ženklus – neretai pragmatinio požiūrio į gyvenimą nulemtą troškimą emigruoti ir *natūralizuotis* „geresniame“ pasaulyje, tautinį abejingumą ir patriotizmo stoką, tautiškumo tapatinimą su provincialumu,

kuris tarsi nedera su šių dienų moderniu pasauliu ir pan. Tai nerimą keliantys ženklai, apie kuriuos diskutuojama visuomenėje, žiniasklaidoje, mokslininkų bendruomenėje. Tačiau jaunimas tautiškumo prasme yra ta visuomenės grupė, kuri gana greitai pasiduoda ideologinei įtaigai, t. y. garbina tautinius mitus, idealizuoja tautą ir t. t.

Įvairaus lygmens TT problematikos tyrimai Lietuvoje yra vykdomi nuolatos, jų atlikta tikrai nemažai (Grigas 1989; Taljūnaitė 1996; Liubinienė 1999; Ramanauskas, Brunevičiūtė, Minkutė 2000; Trinkūnienė 2002; Ranonytė 2004; Aramavičiūtė 2005; Strolytė 2013; Čiubrinskas, Daušas, Kuznecovienė, Labanauskas, Taljūnaitė 2014; Frėjutė-Rakauskienė, Marcinkevičius, Šliavaitė, Šutinienė 2016 ir kt.), tačiau praktiškai nėra studijų, kurios šio reiškinio kaitą ta pačia metodika tirtų laiko kontekste. Būtent toks požiūris iš laiko perspektyvos (šiam tyrimui – nuo 2003 iki 2015 m.) gali pateikti atsakymus apie TT reikšmingus veiksnius ir prognozuoti tolesnį virsmą.

Straipsnyje pristatomo tyrimo tikslas – atskleisti akademinio jaunimo TT atspindinčių nuostatų specifiką Lietuvoje 2003, 2008 ir 2015 m. sociodemografinių veiksnių kontekste.

TAUTINIS TAPATUMAS: KONSTRUKTO IR TYRIMO PROBLEMIŠKUMAS

Tautos ir tautiškumo sąvokų studijos atskleidžia gana sudėtingą ir netgi painių teorinių conceptualizacijų labirintą. Universalios ir vieningos teorijos nėra, maža to, galima atrasti net ir gana prieštaringų aiškinimų. Vis dėlto visos teorijos išlieka vieningos pripažindamos lemiamą TT vaidmenį, išskiriantį tautą iš kitų tautinių grupių.

TT gali būti apibrėžtas kaip psichologinis socialinės identifikacijos procesas, kai susikuriamas (ar įgyjama) tam tikra santykinai stabili individo būsena, kuri susijusi su įpareigotu, daugiau ar mažiau sąmoningu įsitraukimu į tautos reikalus. Tai dinamiškas, daugiamatis ir daugiafunkcinis darinys, kuris formuojasi žmogaus gyvenime reflektuojant savo vietą ir vaidmenį pasaulyje ir funkcionuoja pagal socialinius ir psichologinius dėsnius (Salazar 1998; Kroger 2000; Blank 2003; Abell, Condor, Stevenson 2006; Suciū, Culea 2015; Örkény, Székelyi 2016 ir kt.).

TT apima daugybę aspektų: nuo priklausomybės grupei jausmo, teigiamo savo grupės vertinimo iki tautinių interesų, dalyvavimo tautos gyvenime (Dekker, Malova, Hoogendoorn 2003) ir kt. TT gali būti labai stiprus ir tada, kai individas tiesiogiai nedalyvauja tautos gyvenime. Įmanoma ir priešinga situacija – TT gali būti visai nesvarbus, kai žmogus turi visas sąlygas gilinti tautinius interesus: gyvena Tėvynėje, tautiškai homogeniškoje šeimoje ir t. t. (Pikūnas 1994).

Taigi TT nėra paprastas reiškinys – tai yra sudėtinga, kintanti, multidimensinė konstrukcija, kurią tyrinėti yra problemiška. Pirmiausia todėl, kad kiekvieno asmens TT atskiri požymiai gali sudaryti labai skirtingas ir įvairias kombinacijas (Gurin, Hurtado, Peng 1994). Antra, tai nestabili konstrukcija, nes asmenybė yra linkusi savo narystę tautinėje grupėje nuolatos tyrinėti, vertinti, lyginti su įvairiaisiais artimoje aplinkoje ir pasaulyje vykstančiais įvykiais. Kitaip tariant, individo TT gali būti latentinėje būsenoje ir tik atsiradus tam tikroms aplinkybėms imti smarkiai dominuoti (Bosma, Kunnen 1997). Taigi TT formavimosi procesas, pradedant prisiimtu tėvų suteiktu TT ankstyvojoje vaikystėje, vyksta visą gyvenimą, yra veikiamas individualių, konteksto ir istorinių aplinkybių (Thibeault, Stein, Nelson-Gray 2017). Tam pritaria ir Natalia Waechter (2016): asmens TT ypač jautriai veikia socioekonominė situacija ir su tuo susijusios naudos. Trečia, net ir turimas aiškus TT gali būti žmonių labai subjektyviai suvokiamas ir interpretuojamas. Ketvirta, nėra aiškus TT ir kitų asmens tapatumo sričių santykis. Tyrinėjimai rodo, kad, priklausomai nuo socialinio konteksto, TT gali smarkiai veikti kitus identiteto aspektus – tarpusavio santykius, profesiją ir kt. (Phinney 1993). Galimas ir priešingos krypties poveikis. Negana to, individo TT gali stipriai konfliktuoti su jo bendražmogiškuoju identitetu (pvz., pilietinio karo atveju). Penkta, tyrinėti TT nelengva ir todėl, kad, kai kurių psichologų

nuomone, šis konstruktas sietinas ir su pašamone, o pašamonių efektų tyrinėjimas visada susijęs su metodologijos klausimais. Psichoanalitikai tautinę pašamonę apibrėžia kaip tautinės grupės nuslopintą (išstumtą į pašamonę) tam tikrą turinį (jauseną, žinojimą), kurią tauta perduoda iš kartos į kartą (Jung 1966). Šie kolektyvinės pašamonės vaizdiniai (archetipai) tarytum akumuliuoja tautos istorinės praeities psichinę energiją. Todėl įsisaugoti archetipiniai vaizdiniai tampa aktyvia individo TT dalimi ir įgyja realią psichologinę, o kartais ir fizinę jėgą (pvz., priklausau karingai / kenčiančiai / išdidžiai tautai) ir jų ignoruoti negalima. Apibendrinant galima teigti, kad identitetas nėra būseną ar struktūrą, o greičiau visuma procesų, kurie niekada nesibaigia (Waechter 2016).

TT tyrimus sunkinančių veiksnių sąrašą būtų galima papildyti ir diskusija apie skirtingą tautiškumo operacionalizavimą, TT tyrimo metodų ir atliktų tyrimų kokybę. Anot Henko Dekkerio (2001), visą tautiškumą analizuojančią literatūrą galima įsivaizduoti kaip konceptualinį tinklą, kuriam būdingas validžių ir patikimų empirinių duomenų trūkumas, abejotini instrumentai ir skurdūs tyrimų mastai. Negana to, tautiškumo samprata egzistuoja ir vystosi teorinių studijų viduje be adekvačių jas patvirtinančių ar paremiančių empirinių duomenų (Dekker, Malova, Hoogendoorn 2003).

Kadangi TT gali būti suprantamas kaip asmens nuostatų tautiškumo atžvilgiu rinkinys (Dekker, Malova, Hoogendoorn 2003), todėl šiame straipsnyje pristatome duomenis, kurie surinkti naudojant specialiai sukurtą originalų TT atspindinčių nuostatų klausimyną. Tautiškumo nuostatos apibrėžiamos kaip vidiniai apibendrinimai, kylantys iš individualaus žinojimo (žinių ir įžvalgų, susijusių su savuoju tautiškumu), įsitikinimų, emocinės patirties, vertybių, ketinimų ir veiksnių savo šalies ir žmonių atžvilgiu.

TYRIMO ORGANIZAVIMO PRINCIPAI

Tyrimo dalyviai. TT atspindinčių nuostatų tyrimo duomenys gauti Lietuvos akademinio jaunimo populiacijoje 2003, 2008 ir 2015 metais. Konstruojant imtį buvo atsižvelgta į teritorinį, edukacinį, ekonominį ir kt. veiksnius, siekta natūralios studentų populiacijos atitikties. Apklausti aštuonių Lietuvos universitetų ir keturių kolegijų studentai, anketose nurodę esantys lietuviai. Išsamios tiriamųjų sociodemografinės charakteristikos pateiktos 1 lentelėje.

Tyrimo instrumentas. Konstruojant originalų TT atspindinčių nuostatų klausimyną pasirinktas psichometrinis vertinimas. Remiantis klasikine testų teorija ir psichometrijos reikalavimais patikrintas klausimyno validumas ir patikimumas, atlikta veiksnių validacija, kurios metu atsiskleidė keli logiškai interpretuojami veiksniai. Taikant psichometrinių vertinimų nebuvo dirbama su pavieniais teiginiais, vykdant veiksnių analizę naudotasi gautomis skalėmis ir poskalėmis.

Klausimynas išryškina platų TT nuostatų spektrą – nuo nacionalistinių iki kosmopolitinių. Klausimyną sudaro 33 teiginiai; respondentų buvo prašoma įvertinti kiekvieną teiginį, remiantis 5 pakopų Likerto skale. Klausimynas sudarytas iš penkių poskalių (veiksnių), vertinančių tautiškumą: (1) *nuosaikaus ir racionalaus* (teiginio pvz.: „mano manymu, žmogaus tautybę lemia auklėjimas tautos tradicijų dvasia“); (2) *etnocentristinio* („tautiškumas turi įtakos mano elgesiui, gyvenimo tikslams“); (3) *nacionalistinio* („lietuvių tauta geresnė už kitas pasaulio tautas“); (4) *refleksyvaus ir demokratinio* („aš dabar dažnai pamąstau apie savo tautinę priklausomybę“) ir (5) *kosmopolitinio* („patriotiškumą 21-ame amžiuje aš vertinu kaip žingsnį atgal, todėl mane erzina kalbos apie patriotiškumą“). Penkių veiksnių modelis paaiškina 45,3 % dispersijos. Atlikus antrinę veiksnių analizę poskalės sutankintos į dvi platesnes – tradicinio ir modernaus požiūrio – tautiškumą skales. Skalių pavadinimai tyrime suteikti santykinai, jie šiek

1 lentelė. Tiriamųjų sociodemografinės charakteristikos

1		2003	2008	2015
		2	3	4
Tiriamųjų imtis N		712	515	340
Lytis (%)	Vyrai	39,6	36,7	31,2
	Moterys	60,4	63,3	68,8
Amžius (%)	18–19	31,7	29,1	28,4
	20–21	35,0	36,8	37,4
	22–23	22,8	21,8	20,1
	24–29	10,5	12,3	14,1
Tėvų tautybė	Abu tėvai lietuviai	94,5	95,3	92,9
	Vienas iš tėvų nelietuvius	5,5	4,7	7,1
Tėvų išsilavinimas (%)	Abiejų tėvų aukštasis	25,7	28,4	24,0
	Vieno iš tėvų aukštasis	40,9	48,5	44,2
	Abiejų tėvų profesinis ar vidurinis	33,4	23,1	31,8
Vietovė, kurioje tiriamasis gimė ir augo (%)	Sostinė	6,7	4,9	5,8
	Didieji šalies miestai	45,2	57,6	44,8
	Miesteliai	31,6	22,3	36,9
	Kaimai	16,5	15,2	12,5
Subjektyvus ekonominės padėties vertinimas (%)	Blogiau nei dauguma	6,5	4,9	5,3
	Vidutiniškai	74,9	72,2	57,3
	Geriau nei dauguma	18,6	22,9	37,4
Aukštosios mokyklos tipas (%)	Universitetas	87,0	79,1	81,2
	Kolegija	13,0	20,9	18,8
Studijų pakopa (%)	I pakopa (bakalauro)	79,6	66,4	63,3
	II pakopa (magistrantūros)	20,4	33,6	36,7
Studijų kryptis (%)	Inžineriniai mokslai	20,6	26,0	21,4
	Socialiniai ir humanitariniai mokslai	53,3	51,9	52,3
	Gamtos mokslai	26,1	22,1	26,3

tiesk skiriasi nuo tradiciškai mokslinėje literatūroje priskiriamos prasmės, todėl nepretenduoja į išsamesnius mokslinius rezultatus socialinių mokslų srityje. Dviejų veiksnių modelis paaiškina 51,1 % dispersijos. Klausimyno patikimumas pakankamas (skalių ir poskalių Cronbach'o α koeficientai 0,53–0,84).

Klausimyne taip pat buvo ir klausimai apie tiriamųjų sociodemografinės charakteristikas: amžių, lytį, kilmę (tėvų tautybę), tėvų išsilavinimą, subjektyviai suvokiamą socioekonominį statusą ir t. t. Plačiau susipažinti su klausimynu, jo psichometrinės kokybės rodikliais galima D. Antinienės 2011 ir 2012 m. mokslinėse publikacijose.

Tyrimo eiga. Empirinis TT atspindinčių nuostatų tyrimas buvo vykdytas tris kartus 2003, 2008 ir 2015 m. tose pačiose aukštosiose mokyklose, tačiau skirtingose tiriamųjų grupėse. Tyrimas atliktas taikant anoniminę anketinę apklausą.

SĄSAJOS TARP LIETUVOS AKADEMINIO JAUNIMO TAUTINĮ TAPATUMĄ ATSPINDINČIŲ NUOSTATŲ IR SOCIODEMOGRAFINIŲ VEIKSNIŲ

Tyrimė keliamas klausimas, kaip įvairūs sociodemografiniai veiksniai susiję su studijuojančio jaunimo TT atspindinčioms nuostatomis, todėl įvairių respondentų grupių atsakymų skirtumų statistiniam reikšmingumui įvertinti buvo naudoti Mann-Whitney ir Kruskal-Wallis'o kriterijai. 2 lentelėje pateiktos TT atspindinčių nuostatų ir sociodemografinių kintamųjų sąsajos.

2 lentelė. Sociodemografinių kintamųjų sąsajos su tautinį tapatumą atspindinčiomis nuostatomis (2003 / 2008 / 2015 m.) pagal Mann-Whitney ir Kruskal-Wallis'o dvipusį modelį, $p \leq 0,05$

	Lytis	Amžius (4 grupės)	Kilmė (lietuvių / mišri šeima)	Tėvų išsilavinimas	Vietovė, kurioje gimė ir augo	Ekonominės padėties vertinimas	Aukštosios mokyklos tipas	Studijų pakopa	Studijų kryptis
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>Tradicinis požiūris į tautiškumą (jungtinė skalė)</i>		2003**	2003***		2003**		2003**		
	2008**		2008***				2008*		
	2015*		2015*				2015*		2015*
<i>Nuosaičius ir racionalus požiūris į tautiškumą</i>									2003**
	2008**	2008**							
<i>Etnocentrizmas</i>	2003***	2003****		2003*	2003*				2003**
					2008*		2008****		2008****
	2015*		2015***		2015*				
<i>Nacionalistinis požiūris į tautiškumą</i>	2003*	2003****	2003*		2003*		2003****	2003**	
	2008*	2008**			2008*		2008*		
	2015**	2015****					2015**		2015**
<i>Modernus požiūris į tautinį apsisprendimą (jungtinė skalė)</i>		2003*	2003*			2003**	2003*		
				2008*	2008***	2008**	2008***		
		2015**		2015*					2015*
<i>Refleksyvus ir demokratinis požiūris į tautiškumą</i>						2003**			
	2015*	2015**		2015*					2015*
<i>Kosmopolitizmas</i>		2003*					2003**		
					2008****	2008**	2008****		
		2015*	2015*		2015*				

Žymėjimas: – susiję trijuose tyrimuose; – susiję dviejuose tyrimuose; – susiję viename tyrimuose.

* – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$; *** – $p \leq 0,001$; **** – $p \leq 0,0001$.

Žvelgiant į 2 lentelę galima išskirti du svarbius aspektus: pirma, TT reikšmingiausi sociodemografiniai veiksniai – amžius ir aukštosios mokyklos tipas, mažiausiai reikšmingi – tėvų išsilavinimas ir subjektyvus savo ekonominės padėties vertinimas (sociodemografinių veiksmų grupes žr. 1 lentelėje). Antra, iš 2 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad nacionalistinis požiūris į tautiškumą glaudžiausiai yra susijęs su sociodemografiniais veiksniais, o *nuosaika* ir *racionalaus* bei *refleksyvaus ir demokratinio* požiūrio poskalės – su mažiausiu veiksmų skaičiumi.

Atsižvelgiant į straipsnio apimčiai keliamus reikalavimus nuodugniai išanalizuoti visus lentelėje pateiktus duomenis būtų sudėtinga, todėl nutarta aptarti tuos rezultatus, kurie pasikartojo bent dviejuose iš trijų tyrimų.

Tradicinio požiūrio į tautiškumą ir sociodemografinių kintamųjų sąsajos. Net šešiose 2 lentelės skiltyse pasikartoja nuostatų skirtumai visuose 2003, 2008 ir 2015 m. vykdytuose tyrimuose. Tai leidžia konstatuoti, kad *tradicinis* požiūris į tautiškumą yra gana stabilus ir sietinas su sociodemografiniais kintamaisiais.

Trejų tyrimų metų šios skalės rezultatai statistiškai reikšmingai buvo susiję su kilmės ir aukštosios mokyklos tipo veiksniais: studentai, nurodę esantys lietuviai ir kurių abu tėvai yra lietuviai (Mean Rank (MR) = 368,1²⁰⁰³/215,5²⁰⁰⁸/164,5^{2015 m.}), kolegijų studentai (MR = 341,9²⁰⁰³/258,3²⁰⁰⁸/189,1²⁰¹⁵), labiau nei mišrių šeimų (MR = 294,4²⁰⁰³/170,0²⁰⁰⁸/113,3²⁰¹⁵) ir labiau nei universitetų studentai (MR = 292,3²⁰⁰³/182,4²⁰⁰⁸/155,3²⁰¹⁵) laikosi tradicinių tautiškumo nuostatų. Kilmės veiksmo svarba gali būti lengvai suprantama ir paaiškinama, tačiau mokyklos tipo ir *tradicinio* požiūrio į tautiškumą sąsajas interpretuoti sunkiau. Tikėtina, kad universitetinis lavinimas ugdo liberalesnį mąstymą nei žemesnio lygmens institucijos. Šią mintį gali patvirtinti tokie rezultatai: gauta, kad kraštutinio *nacionalistinio* požiūrio poskalė stipriau išreikšta tarp kolegijų (MR = 381,3²⁰⁰³/264,9²⁰⁰⁸/197,2²⁰¹⁵) nei universitetų studentų (MR = 305,5²⁰⁰³/230,9²⁰⁰⁸/162,5²⁰¹⁵).

2003 m. tyrime nepavyko atrasti tiriamųjų skirtumų *tradicinio* požiūrio skalėje pagal lytį, tačiau šie skirtumai naujesniuose tyrimuose rasti. 2008 m. rezultatai rodo, kad *tradicinis* požiūris labiau būdingas vyrams (vyrų MR = 219,2; moterų 186,9), o 2015 m. priešingai – moterims (moterų MR = 168,7; vyrų 140,9).

Toliau šiame straipsnyje minėti rezultatai bus detalizuoti pagal tris, *tradicinio* požiūrio į tautiškumą poskales. *Nuosaika* ir *racionalaus* požiūrio į tautiškumą poskalė yra mažiausiai paveikta sociodemografinių veiksmų, gautos tik pavienės sąsajos. *Etnocentrizmo* poskalėje svarbiausia paminėti visuose trijuose tyrimuose išryškėjusias jos sąsajas su teritoriniu veiksmu, t. y. vietoje, kurioje tiriamasis gimė ir užaugo. 2003 ir 2008 m. tyrimuose nustatyta, kad etnocentrinės nuostatos būdingiausios studentams, kilusiems iš kaimo (MR = 3731,1²⁰⁰³/226,6²⁰⁰⁸), mažiausia – didžiųjų šalies miestų gyventojams (MR = 248,8²⁰⁰³/187,5²⁰⁰⁸). Situacija šiek tiek pasikeitė 2015 m., nes labiausiai etnocentrizmas išryškėjo tarp mažuose miesteliuose užaugusių (MR = 169,2), o menkiausiai – didžiuosiuose Lietuvos miestuose užaugusių tiriamųjų (MR = 112,1). Gauti rezultatai gali būti teoriškai prasmingai interpretuojami. Kilmė iš kaimo ar mažo miestelio leidžia asmenybei nuo vaikystės lengviau tapatintis su savo etnine grupe, aiškiau ją suprasti, vertinti, palyginti su didelio miesto gyventojų grupėmis. Pavyzdžiui, kaimuose ir miesteliuose, skirtingai nei miestuose, užaugama neretai girdint tik lietuvių kalbą, o būtent gimtoji kalba yra pagrindinis ir būtinas TT formuojantis veiksnys (Waechter 2016). K. Šliavaitė (2015) tyrimuose taip pat atskleidė, kad kalba atspindi tam tikrą skirstymą į *savą* ir *svetimą*. Kalbos, kurią vartoja tėvai, reikšmę pabrėžė dauguma mokslininkų (Kinzer, DeJesus 2013): jau penkerių šešerių metų vaikai suvokia kalbą kaip TT bruožą, taip ankstyvame amžiuje susipažįsta su savo tauta, ją vertina. Tikėtina, kad būtent mažose vietovėse gimusių ir augusių žmonių tautinė savimonė turi ryškiau išreikštą ypatybę suvokti pasaulį per savo tautinės grupės tradicijas ir vertybes.

2003 ir 2015 m. tyrimo rezultatai rodo, kad etnocentristinis požiūris yra susijęs su lytimi ir abiem atvejais moterų etnocentrizmas yra didesnis ($MR = 409,1^{2003}/169,0^{2015}$) nei vyrų ($MR = 354,9^{2003}/145,4^{2015}$), tačiau 2008 m. tokios sąsajos nustatyti nepavyko. Dviejuose tyrimuose, 2003 ir 2008 m., gauta, kad šis požiūris į tautiškumą yra susijęs su ta pačia tiriamųjų studijų kryptimi – didesnis studijuojančiųjų gamtos mokslus ($MR = 279,8^{2003}/231,8^{2008}$), mažiausias – inžinerinius mokslus ($MR = 220,9^{2003}/173,2^{2008}$).

Analizuojant *nacionalistinio* požiūrio į tautiškumą poskaļę išryškėja daugiausia pasikartojančių rezultatų visuose trijuose tyrimuose. Trys sociodemografinai rodikliai pasirodė kaip vienodai svarbūs tiriamųjų nacionalistinių požiūrių nusakantys požymiai – tai lytis, amžius ir aukštosios mokyklos tipas. Atsiskleidė vyraujančios vyrų nacionalistinės nuostatos ($MR = 386,2^{2003}/231,0^{2008}/178,0^{2015}$), kai tos pačios moterų nuostatos yra švelnesnės ($MR = 370,2^{2003}/179,2^{2008}/144,3^{2015}$). Panašios tendencijos rastos Lauros Van Berkel, Liudwino Molinõs, Sahanos Mukherjee (2017) atliktame amerikiečių tautinio identiteto tyrime: užfiksuoti aukštesni vyrų nacionalizmo įverčiai. Amžiaus veiksnys visuose trijuose tyrimuose taip pat dėsningai pasikartojø: nacionalistiškiausiai nusiteikę jauniausi 18–19 metų amžiaus tyrimo dalyviai ($MR = 335,9^{2003}/290,1^{2008}/182,2^{2015}$), mažiausiai – 24–29 metų jaunuoliai ($MR = 257,0^{2003}/154,3^{2008}/132,3^{2015}$). Šie rezultatai turi ryšį su raidos psichologijoje nustatytais dėsningumais: jaunesnis amžius dažniau susijęs su kategoriškais vertinimais dėl menkesnės patirties, prastesnio emocijų valdymo ir kt. veiksnių (Žukauskienė 2012). Kitas reikšmingas veiksnys – aukštosios mokyklos tipas – jau buvo aptartas šiame straipsnyje.

2003 ir 2008 m. tyrimų rezultatai atskleidė, kad svarbus tautiškumo veiksnys buvo vietovė, kurioje žmogus gimė ir užaugo, tačiau tų pačių rezultatų gauti 2015 m. nepavyko. Lyginant 2003 ir 2008 m. duomenis taip pat svarbu pažymėti, kad jie nebuvo tapatūs: 2003 m. didžiausiu nacionalizmu pasižymėjo mažų miestelių ($MR = 369,3$), o 2008 m. – didžiųjų šalies miestų gyventojai ($MR = 261,7$). Tokiems skirtingiems rezultatams įtakos galėjo turėti to meto socialinė ir ekonominė situacija Lietuvoje ir pasaulyje: 2003 m. Lietuvoje vyko stojimo į ES procedūra, vyravo optimistinės nuotaikos, o 2008 m. jau buvo įsisiūbavusi pasaulinė finansų krizė. Tikėtina, kad 2003 m. mažuose miesteliuose užfiksuota didžiausia nacionalistinių nuostatų raiška interpretuotina analogiškai etnocentrizmo raiškai, o 2008 m. tyrimo rezultatus galėjo nulemti ypač tarp miestų gyventojų kilęs didelis nepasitenkinimas dėl griūčių finansų, nekilnojamo turto ir kt. sektoriuose, nacionalistines nuotaikas provokavo *kaltų valstybių* paieška ir pan.

Modernaus požiūrio į tautiškumą ir sociodemografinių kintamųjų sąsajos. Statistiniai skaičiavimai parodė, kad reikšmingų ryšių čia yra kur kas mažiau, nei tiriant *tradicinį* požiūrį. Jungtinėje *modernaus* požiūrio į tautinį apsisprendimą skalėje nėra nė vieno veiksnio, kuris būtų pasikartojęs visuose trijuose tyrimuose vienodu nuoseklumu (žr. 2 lentelę). Todėl aptarsime keletą sąsajų, kurios buvo fiksuotos dviejuose iš trijų apklausų. Nustatyta, kad 2003 ir 2015 m. modernus požiūris buvo susijęs su amžiumi: modernaus požiūrio labiausiai laikėsi 20–21 metų ($MR = 322,7^{2003}/184,2^{2015}$), o mažiausiai – 24–29 metų tiriamieji ($MR = 258,9^{2003}/146,0^{2015}$). 2008 ir 2015 m. tyrimuose gautos modernaus požiūrio ir tėvų išsimokslinimo sąsajos: šis požiūris būdingiausias jaunuoliams, kurių abu tėvai yra baigę aukštuosius mokslus ($MR = 298,0^{2008}/179,3^{2015}$), mažiausiai – jaunuoliams, kurių abiejų tėvų išsilavinimas žemiausias ($MR = 231,7^{2008}/99,8^{2015}$).

2003 ir 2008 m. pavyko aptikti modernių nuostatų sąsajas su subjektyviu savo ekonominio statuso vertinimu ir aukštosios mokyklos tipu. Gauta, kad modernus požiūris yra būdingiausias prastai savo ekonominį statusą vertinantiesiems studentams ($MR = 429,9^{2003}/327,7^{2008}$), mažiausiai būdingas – gerai vertinantiesiems ($MR = 324,6^{2003}/230,8^{2008}$). Be to, šis požiūris būdingesnis kolegijų ($MR = 348,4^{2003}/257,9^{2008}$), o ne universitetų studentams ($MR = 294,7^{2003}/212,4^{2008}$).

Privalu pabrėžti, kad *refleksyvaus ir demokratinio* požiūrio į tautiškumą poskalėje sąsajų su sociodemografiniais veiksniais gauta mažai, pvz., 2008 m. iš viso nerasta. Daugiausia *refleksyvaus ir demokratinio* požiūrio į tautiškumą poskalės sąsajų gauta 2015 metais. Šis požiūris susijęs su lytimi, amžiumi, tėvų išsilavinimu ir su studijų kryptimi.

Statistinė *kosmopolitinio* požiūrio poskalės sąsajų su sociodemografiniais veiksniais analizė parodė, kad statistiškai reikšmingos sąsajos yra dviejuose iš trijų tyrimų su šiais veiksniais – amžiumi, geografiniu veiksniumi, t. y. vietoje, ir aukštosios mokyklos tipu. Tik viena iš minėtų sąsajų yra tapati skirtinguose tyrimuose, t. y. aukštosios mokyklos tipas (didžiausias kolegijose $MR = 359,6^{2003}/275,0^{2008}$, mažiausias universitetuose $MR = 298,2^{2003}/197,2^{2008}$). Kitos nustatytos sąsajos yra netapačios. Tai neturėtų stebinti, nes identiteto konstrukta labiau reiktų traktuoti kaip lankstų, aplinkai jautrų, besikeičiantį, o ne kaip tvirtą ir nekintantį (Liubinienė 1999; Waechter 2016).

IŠVADOS

Empiriškai nustatyta, kad akademinio jaunimo TT yra labiau kintantis nei stabilus konstruktas, jeigu jį vertintume sociodemografinių veiksnių kontekste. Ypač tai pasakytina apie *modernų požiūrį* į tautinį apsisprendimą: nebuvo nė vieno veiksnio, kuris būtų statistiškai reikšmingas visų trejų metų (2003, 2008 ir 2015) apklausų metu. Vyrauja bendra tendencija, kad modernus požiūris labiausiai būdingas 20–21 metų amžiaus jaunuoliams (2003, 2015 m. tyrimai), studijavusiems kolegijose (2003, 2008 m. tyrimai). Kosmopolitizmo, kaip kraštutinio modernaus požiūrio, raiška nėra stabili, kai kurios gautos statistiškai reikšmingos sąsajos skirtingose apklausose yra netapačios.

Tradicinis požiūris į tautiškumą yra kur kas stabilesnis konstruktas. Čia ypač svarbūs kilmės ir aukštosios mokyklos tipo veiksniai: visų trijų apklausų gauti rezultatai rodo, kad toks požiūris dominuoja tarp kolegijos studentų ir tų, kurių abu tėvai lietuviai. Nacionalizmo, kaip kraštutinio tradicinio požiūrio, raiška yra gana stabili ir itin susijusi su sociodemografiniais veiksniais. Šio požiūrio dažniausiai laikėsi jauniausi vyriškos lyties tiriamieji, besimokantys kolegijose (užfiksuota visuose trijuose tyrimuose).

Gauta 2017 11 27
Priimta 2018 04 30

Literatūra

1. Abell, J.; Condor, S.; Stevenson, C. 2006. ““We are an Island”: Geographical Imagery in Accounts of Citizenship, Civil Society, and National Identity in Scotland and in England”, *Political Psychology* 27(2): 207–226.
2. Antinienė, D. 2011. *Lietuvos akademinio jaunimo tautinis tapatumas*. Kaunas: Technologija.
3. Antinienė, D. 2012. “Attitudes Reflecting National Identity of Lithuanian Students”, *Humanities and Social Sciences Latvia* 20(1): 4–22.
4. Aramavičiūtė, V. 2005. „Tautinis tapatumas ir jo kaita vyresniame mokykliniame amžiuje“, *Pedagogika* 79: 40–45.
5. Blank, T. 2003. “Determinants of National Identity in East and West Germany: An Empirical Comparison of Theories on the Significance of Authoritarianism, Anomie, and General Self-Esteem”, *Political Psychology* 24(2): 259–288.
6. Bosma, H. A.; Kunnen, S. E. 1997. *Dynamic Systems Approach of Adolescent and Adult Identity Development*. Paper presented at the Twelfth Annual Adult Development Symposium, Boston.
7. Čiubrinskas, V.; Daukšas, D.; Kuznecovienė, J.; Labanauskas, L.; Taljūnaitė, M. 2014. *Transnacionalizmas ir nacionalinio identiteto fragmentacija*. Vilnius: Versus aureus.
8. Dekker, H. 2001. “Nationalism, Its Conceptualization and Operationalization”, in *Ethnic Minorities and Interethnic Relations in Context: A Dutch-Hungarian Comparison*, eds. K. Phalet and A. Örkény. Aldershot, UK: Ashgate, 113–137.

9. Dekker, H.; Malova, D.; Hoogendorn, S. 2003. "Nationalism and Its Explanations", *Political Psychology* 24(2): 345–376.
10. Feitosa, J.; Lacerenza, Ch. N.; Joseph, D. L.; Salas, E. 2017. "Ethnic Identity: Factor Structure and Measurement Invariance Across Ethnic Groups", *Psychological Assessment* 29(9): 1129–1141.
11. Frėjūtė-Rakauskienė, M.; Marcinkevičius, A.; Šliavaitė, K.; Šutinienė, I. 2016. *Etniškumas ir identitetai Pietryčių Lietuvoje: raiška, veiksniai ir kontekstai*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
12. Gonzales-Backen, M. A.; Bámaca-Colbert, M. Y.; Allen, K. 2016. "Ethnic Identity Trajectories Among Mexican-Origin Girls During Early and Middle Adolescence: Predicting Future Psychosocial Adjustment", *Developmental Psychology* 52(5): 790–797.
13. Grigas, R. (red.). 1989. *Tautinis mentalitetas*. Vilnius: Mintis.
14. Gurin, P.; Hurtado, A.; Peng, T. 1994. "Group Contacts and Ethnicity in the Social Identities of Mexicanos and Chicanos", *Personality and Social Psychology Bulletin* 20: 521–532.
15. Herrington, H. M.; Smith, T. B.; Feinauer, F.; Griner, D. 2016. "Reliability Generalization of the Multigroup Ethnic Identity Measure-Revised (MEIM-R)", *Journal of Counseling Psychology* 63(5): 586–593.
16. Jung, C. G. 1966. *Two Essays on Analytical Psychology*. London: Routledge.
17. Kinzer, K. D.; DeJesus, J. M. 2013. "Children's Sociolinguistic Evaluations of Nice Foreigners and Mean Americans", *Developmental Psychology* 49(4): 655–664.
18. Kroger, J. 2000. *Identity Development: Adolescence Through Adulthood*. London: Sage Publications.
19. Liubiniene, V. 1999. *National Identity in Lithuania: Processes During the Period of Changes*. Research Support Scheme. Budapest: Open Society Institute.
20. Örkényi, A.; Székelyi, M. 2016. "Constructing Border Ethnic Identities Along the Frontier of Central and Eastern Europe", *Identities: Global Studies in Culture and Power* 23(6): 667–685.
21. Phinney, J. S. 1993. "A Three-stage Model of Ethnic Identity Development in Adolescence", in *Ethnic Identity: Formation and Transmission Among Hispanics and Other Minorities*, eds. M. E. Bernal and G. P. Knight. Albany, N. Y.: State University of New York Press, 61–80.
22. Pikūnas, J. 1994. *Nuo asmens iki asmenybės*. Chicago, IL: Ateitis.
23. Ramanauskas, I.; Brunevičiūtė, R.; Minkutė, R. 2000. "Lithuanian National Identity: The European Context and Education", *Socialiniai mokslai* 4(25): 7–14.
24. Ranonytė, A. 2004. „Tautinis ir europinis tapatumas: suderinamumas ir raiška“, *Filosofija. Sociologija* 4: 1–9.
25. Salazar, J. M. 1998. "Social Identity and National Identity", in *Social Identity*, eds. S. Worchel, J. Morales, D. Paez, J. C. Deschamps. London: Sage Publications.
26. Sanchez, D.; Whittaker, T. A.; Hamilton, E.; Arango, S. 2017. "Familial Ethnic Socialization, Gender Role Attitudes, and Ethnic Identity Development in Mexican-Origin Early Adolescents", *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology* 23(3): 335–347.
27. Strolytė, A. 2013. „Lietuvių tautinio tapatumo formavimas(is) Airijoje: švietimo politikų, praktikų ir mokinių diskursas“, *Acta Paedagogica Vilnensia* 30: 114–125.
28. Suciū, A. I.; Culea, M. 2015. "The Risk of National Identity in the Twenty-first Century Romania, or National Identity from Adaptation to Self-censorship", *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences* 18(1): 13–34.
29. Šliavaitė, K. 2015. „Kalba, tapatumas ir tarpininiai santykiai Pietryčių Lietuvoje: daugiakultūriškumo patirtys ir iššūkiai kasdiniuose kontekstuose“, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 15(24): 27–51.
30. Taljūnaitė, M. (red.). 1996. *Changes of Identity in Modern Lithuania*. Vilnius: Filosofijos ir sociologijos institutas.
31. Thibeault, M. A.; Stein, G. L.; Nelson-Gray, R. O. 2017. "Ethnic Identity in Context of Ethnic Discrimination: When Does Gender and Other-Group Orientation Increase Risk for Depressive Symptoms for Immigrant-Origin Young Adults?" *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology* 24(2): 196–208. Prieiga per internetą: <http://dx.doi.org/10.1037/cdp0000174>
32. Trinkūnienė, I. 2002. „Lietuvybė: tautinis tapatumas ir jo išlaikymo galimybės“, *Filosofija. Sociologija* 13(1): 10–16.
33. Van Berkel, L.; Molina, L. E.; Mukherjee, S. 2017. "Gender Asymmetry in the Construction of American National Identity", *Psychology of Women Quarterly* 41(3): 352–367.

34. Waechter, N. 2016. "Introduction to the Construction and the Interplay of European, National and Ethnic Identities in Central and Eastern Europe", *Identities: Global Studies in Culture and Power* 23(6): 630–647.
35. Žukauskienė, R. 2012. *Raidos psichologija: integruotas požiūris*. Vilnius: Margi raštai.

DALIA ANTINIENĖ, ROSITA LEKAVIČIENĖ

Shift of National Identity among Lithuanian Academic Youth in the Context of Sociodemographic Factors

Summary

In the article the shift in national attitudes of young Lithuanian students in 2003, 2008 and 2015 is presented. The study was based on empirical data and was done in the context of sociodemographic factors. Using statistical methods, attitudes reflecting national identity are categorized into traditional and modern attitudes. It was determined that national identity among academic youth can be considered a shifting rather than a stable construct. Nonetheless, the background and the school type are the most important statistically significant factors of traditional attitudes toward nationality. Meanwhile, the age and the type of school of higher education are more significant to modern attitudes.

Keywords: national identity, traditional attitudes, modern attitudes